

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งของโลกที่จัดว่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวหลากหลายประเภท กระจายอยู่ในทุกภูมิภาค ทั้งที่เป็นแหล่งธรรมชาติ กิ่งธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งเก่าและใหม่ จนกล่าวได้ว่าเป็นมรดกทางการท่องเที่ยว (Tourism Heritage) อันมีคุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์อยู่เป็นจำนวนมาก ในความหลากหลาย และปริมาณดังกล่าว มีทรัพยากรการท่องเที่ยวส่วนหนึ่ง ซึ่งมีศักยภาพสูง และเหมาะสมที่สามารถจะนำมาพัฒนาและจัดการ เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่มุ่งแสวงหาความเพลิดเพลินและการศึกษาเรียนรู้ควบคู่ไปกับการเดินทางอย่างมีความรับผิดชอบในรูปแบบที่เรียกกันว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือ Eco Tourism และมีปัจจัยหลายประการบ่งชี้ว่าปริมาณนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะมีแนวโน้มสูงขึ้นตามลำดับ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้มีการนำเสนอโครงการปฏิญญารักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หรือแนวคิด 7 Greens Concept ซึ่งหมายถึง แนวคิดที่สื่อถึงการท่องเที่ยวที่ใส่ใจ หรือเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และเป็นนโยบายหลักของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ที่นำมาใช้เป็นหลักในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วย Green Heart, Green Logistics, Green Attraction, Green Community, Green Activity, Green Service และ Green Plus โดยมุ่งเน้นให้เกิดการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม สามารถนำไปปฏิบัติได้ สอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) และสอดคล้องกับนโยบายที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้น Green Tourism ให้ผู้คนตระหนักและส่งเสริมกิจกรรมด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม (หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์, 2553)

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยเชิงเศรษฐกิจ เชิงสังคมวัฒนธรรม และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งการท่องเที่ยวย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและลบต่อชุมชนท้องถิ่น ต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ปัญหาและผลกระทบทั่วไปที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวมีอยู่มากมาย ดังเช่น ผลกระทบด้านลบต่อเศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ ทำให้ชุมชนแอ่งแอ่งผลประโยชน์กัน ค่าครองชีพในชุมชนสูงขึ้น

ผลกระทบด้านลบต่อสังคมและวัฒนธรรม คือ ปัญหาการหลอกลวงนักท่องเที่ยว การเอารัศเอาเปรียบนักท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชนท้องถิ่น ส่วนผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ เกิดมลภาวะต่อชุมชน เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ที่สร้างขึ้นในชุมชนนั้น โดยชุมชนท้องถิ่นได้กำหนดมาตรการในการป้องกัน และแก้ไขผลกระทบของการท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวทาง ในการรองรับกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว (สำนักงานการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2546) โดยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นนั้น ส่วนมากไม่ได้มีการคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ท่องเที่ยว (Carry Capacity : CC) คือ ระดับความสามารถในการเจริญเติบโตหรือการทนต่อเปลี่ยนแปลงในระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น โดยสิ่งแวดล้อมยังสามารถคงอยู่หรือดำเนินอยู่ได้อย่างปกติและปราศจากผลกระทบ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมนั้น ซึ่งรวมถึงมนุษย์ด้วย หากเกินกว่านี้สิ่งแวดล้อมจะได้รับผลกระทบกระเทือนและอาจถูกทำลายลงจนไม่อาจฟื้นกลับสู่สภาพเดิมได้อีก ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบและโครงสร้างของแต่ละระบบนิเวศ ความสามารถในการรองรับทำให้ทราบว่าระบบนิเวศนั้น มีขีดความสามารถที่ทนต่อการพัฒนาของแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้เกิดผลกระทบและปัญหาตามมาภายหลัง เมื่อแหล่งท่องเที่ยวเติบโตขึ้น และเข้าสู่ในตลาดแข่งขันแล้ว ก็จะเริ่มถึงจุดอิ่มตัว และตกต่ำลงในที่สุด โดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยว ที่มีการวางแผนพัฒนาให้ยั่งยืนไม่สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยว (สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2553)

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีความสนใจ และพยายามหาวิธีการที่ดีที่สุดมาดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามแนวความคิด การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (วรรณพร วนิชชานุกร และคณะ, 2541)

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งการบูรณาการ คือ เป็นการผสมผสานทรัพยากรที่มีอยู่ นำมาบริหารจัดการร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนา หรือทำให้ดีขึ้น เพื่อให้แนวความคิดได้ถูกถ่ายทอด และลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมให้มากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และการส่งเสริมการตลาด ซึ่งยังมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงและพัฒนาอีกหลายส่วน เพื่อให้การพัฒนาคุณภาพของสินค้าและบริการที่มีอยู่ มีมาตรฐานและสามารถแข่งขันแบ่งในตลาดการท่องเที่ยวเอาไว้ อย่างไรก็ตามในการดำเนินการจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงในพื้นที่ รวมทั้งต้องอาศัยความ

เข้าใจในกระบวนการ และโครงสร้างของระบบการท่องเที่ยว เพื่อให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถดำเนินการได้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน และไม่ขัดแย้งกับกรอบนโยบายหลักที่ได้ตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์เอาไว้ (กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยวที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชนชนบทธรรมเนียม ประเพณี ที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวต่างๆ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542)

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะมุ่งเน้นการท่องเที่ยวในรูปแบบของการปลูกจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม และจัดให้มีการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก หลักเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะประกอบไปด้วยข้อกำหนดต่างๆ ตามกองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกับสมาคมไทยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัยกำหนดขึ้น แหล่งใดไม่สามารถจัดการให้ได้ครบตามเกณฑ์กำหนดก็ไม่สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ (ประจิต สุกุณะพัฒน์ และคณะ, 2554)

ซึ่งสอดคล้องกับ หลักการโดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนาน และมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงมีจุดเน้นที่สำคัญ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2554)

อย่างไรก็ตาม ในการท่องเที่ยวที่เป็นจริงนั้น การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรมักมีการแปรรูปทรัพยากร และอาจไม่มีการคำนึงถึงการสูญเสียหรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับระบบย่อยต่างๆ รวมทั้งผลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในทางกลับกันสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบอื่น เช่น ระบบชุมชนระบบอุตสาหกรรม ฯลฯ อาจมีผลกระทบมาสู่ระบบท่องเที่ยวด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ขาดระบบการจัดการที่ดี เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ประสบความสำเร็จได้เลย นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ และการลงทุน สังคมและวัฒนธรรม องค์กรและกฎหมาย (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542)

ในปัจจุบันนี้ชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เช่น น้ำท่วม ดินถล่ม ฯลฯ ทำให้การดูแลทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่สำคัญลำดับแรกในการพัฒนาชุมชน ประเทศ ซึ่งในบางครั้งปัญหาบางอย่าง เมื่อเกิดขึ้นก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ เพราะไม่ได้ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังมีการทำลายวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นเดิมไปด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงเห็นความจำเป็นที่จะศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีความสอดคล้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ให้มีความสมบูรณ์ โดยที่ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ที่เสื่อมโทรมได้ง่าย จึงควรมีการจัดการให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการที่ดีขึ้น โดยส่วนหนึ่งจำเป็นต้องมาจากคนในท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการช่วยกันจัดการแหล่งท่องเที่ยวป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อที่จะให้แหล่งท่องเที่ยวที่นั่น เกิดความยั่งยืนขึ้นมาได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ และสามารถเป็นหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน และคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถเกิดได้จากการร่วมมือของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ รวมไปถึงการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดี

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจของประชาชนท้องถิ่นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. เพื่อเปรียบเทียบลักษณะประชากรศาสตร์ของประชาชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม
4. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของคนในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน (เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระยะเวลาการอาศัยอยู่ที่คลองโคน) อาจจะมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน ด้านการรับผลประโยชน์ ด้านการติดตามและประเมินผล) ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงครามแตกต่างกัน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคน ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลนคลองโคน ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
2. คนในชุมชนท้องถิ่น ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

กำหนดพื้นที่ศึกษาไว้ที่ป่าชายเลนคลองโคน ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ศึกษา คือ เดือนพฤศจิกายน 2555 ถึงเดือนธันวาคม 2556

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอุปสรรค และผลกระทบในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของชุมชนท้องถิ่นคลอง โคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและอนุรักษ์ป่าชายเลนคลอง โคน อย่างยั่งยืน
2. สามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. เป็นแนวทางให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคนในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงครามให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับร่วมมือ ร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ โดยมีกลุ่มหรือองค์กรรองรับ บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การรับรู้ สามารถคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ เพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีความคิดเป็นไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถดำเนินงานกิจกรรมใดๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2526)

ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งเน้นถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และทางธรรมชาติ ที่มีความเป็นขอบเขตเฉพาะพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญ และยังมี ความหมายที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่ ระดับย่อยตามเขตการปกครอง หรือเป็นหน่วยงานระดับรองไปจากหน่วยงานใหญ่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การวางแผนการท่องเที่ยวและดำเนินการให้เป็นไปตามแผน โดยมีการจัดองค์การ บริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้ ทั้งมีการประเมินผลแผนการท่องเที่ยวด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545)

ป่าชายเลน หมายถึง กลุ่มสังคมพืชซึ่งขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลในเขตน้ำทะเลลงต่ำสุด และน้ำทะเลขึ้นสูงสุด พบได้ในบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะ ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำเค็มในมหาสมุทร และน้ำจืดจากแผ่นดิน รวมทั้งได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นน้ำลง ทำให้พืชที่ขึ้นในป่าชายเลน มีลักษณะทางสรีรวิทยา และการปรับตัวทางโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมนี้ได้ พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ประกอบด้วย ไม้ตระกูลโกงกาง เป็นสำคัญ และมีไม้ตระกูลอื่นขึ้นปะปน (การจัดการองค์ความรู้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2552)